

POSTOJE LI ISTRORUMUNJI?

Josip MILIĆEVIĆ

dr., Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Račna zajednica Pula, 52000 Pula, Pionirska 2, CRO
 dr., Istituto per gli studi storici e sociali dell'ACSA Ufficio di Pola, 52000 Pola, Pionirska 2, CRO

NACRTAK

Prilog upozorava na brojne netočnosti koje se spominju i opisuju ne samo uz pogrešan naziv Istrorumunji nego i u oblicima života i gospodarstva, koji im se pripisuju iako nisu njihova specifičnost. Također im se pripisuju nepostojeće posebnosti u običajima i glazbi. Te netočne podatke donose i neke slovenske publikacije pri opisivanju hrvatskog i slovenskog dijela Istre.

Mnogi autori iznose takve podatke zbog nerazmišljanja o sadržaju napisanoga ili zbog nekritičnog pristupa već objavljenim podacima, dok se u drugih autora vidi da nije u pitanju znanstvena zabluda nego namjerno iskrivljivanje činjenica radi ostvarivanja političkih ciljeva. Prvenstveno je to uočljivo u radovima rumunjskih stručnjaka koji zanemaruju znanstvene metode rada i prešućuju istinu kako bi udovoljili političkim razmišljanjima o "übermenschu" s istoka i njegovom agresivnom širenju prema zapadu.

U 16. st. skupina Hrvata doselila je u Gradišće a skupina Vlaha u Istru. Kada su nakon 1918. g. konačno oblikovane balkanske države, a među njima Jugoslavija i Rumunjska, nitko nije *gradišćanske Hrvate* proglasio Gradiškojugoslavenima ali se već iza 1926. g. u potpunosti za istarske Vlahe uvodi naziv Istrorumunji. Da bi se agresivnost pojačala, izmišljen je i naziv "*Zapadni Rumunji*" i tako se izostavlja mjesto novog boravka, dok Hrvati zapostavljaju mjesto podrijetla i uvode naziv *Gradišćanci*.

Za istarsku bi kulturu i društveni život bilo veoma značajno postojanje više etničkih zajednica s različitim kulturnom tradicijom, etnografskim i folklornim značajkama. To bi bilo posebno zanimljivo etnolozima koji su najpozvaniji da utvrde postojanje neke etničke zajednice ili manjine, ali na osnovi kriterija znanstvene istine a ne prešućivanjem istine i prepravljanjem podataka, kako to čine znanstvenici iz drugih struka. Tako već stotinjak godina lingvisti i drugi stručnjaci pišu o nekim nepostojećim etnografskim značajkama nepostojeće zajednice Istrorumunja.

O netočnosti toga naziva bit će kasnije izneseni najosnovniji dokazi, no od početka će se za njih navoditi, za sada najpogodniji i najispravniji naziv, *Istrovlas*. Takav naziv prvi put spominje ali ne objašnjava i ne predlaže Ana Legac 1983. godine.¹ Ona bilježi oblik Istarski Vlasi, no smatram da je pogodnije reći Istrovlas i takav oblik i odgovara kao zamjena pogrešnom nazivu Istrorumunji. Osobno smatram da bi još bolji bio naziv *Rumeri* (kako su ti stanovnici sami sebe nazivali u 17. st.) ili *Čiribirci*, kako ih je kasnije nazvalo okolno stanovništvo.

Neistine i neznanstvene postavke što su ih u prvo vrijeme iznosili rumunjski znanstvenici ostajale su u knjigama dostupnim tek uzem krugu znanstvenika. No, u novije vrijeme, posebno pojačanim razvitkom turizma, pogrešni podaci i neistine uzete uglavnom iz nesvjesno napisanih enciklopedijskih natuknica, ulaze u turističke publikacije a potom u sve društvene slojeve i s izdanjima na stranim jezicima odlaže u čitav svijet. Između brojnih publikacija ovdje će biti naveden primjer turističkog vodiča za Istru objavljenog u Sloveniji.

¹ Ana LEGAC, O jezičnoj posebnosti Žejana. U: *Liburnijske teme 5*, Opatija 1983, str. 151

Riječ je o vodiču *Istra* što ga je 1988. g. objavila *Mladinska knjiga* iz Ljubljane. Na str. 37 naveden je točan podatak o dužini Čičarije 35 km, a odmah potom netočan o širini 15, jer se radi o 10 km širine. Zatim je na str. 38 navedena potpuno netočna informacija "da su se u selu Žejane održali Rumunji, potomci Vlaha, koje ovdje nazivaju Čičima, pa otud i naziv Čičarija". Na kraju se kaže da Čiča ima i "uz sjeverni dio Čepickog polja". Iznose se i pogrešni podaci o govoru Vlaha i druge netočnosti.

Ti su (netočni) podaci vjerojatno preuzeti iz izdanja Enciklopedije Jugoslavije na slovenskom². Tu se pod natuknicom *Čičarija* netočno navodi da su se u Žejama održali "prebivalci romunjskega porekla", jer Žejane ne pripadaju Čičariji nego Opatijskom krasu (ili su barem granično mjesto), a u njemu nisu nikakvi stanovnici rumunjskog nego vlašskog podrijetla. Zatim se pod natuknicom ČIČI iznosi čitav niz netočnih podataka: "Romunsko narečje istrskih Čičev, pomešano z močnimi slovanskimi in nekaterimi italijanskimi elementi, se je ohranilo do danes v 8 naseljih Čičarije, od teh je 7 v dveh skupinah okrog Učke (Grobnik, Letaj, Gradinje, Jesenovik, Brdo, Nova vas, Šušnjeвица), eno (Žejane) pa leži severozahodno od Reke." Taj je podatak potpuno pogrešan jer ni Žejane ne pripadaju Čičariji, a pogotovo ne sela oko Čepickog polja, od kojih su neka i preko 30 km udaljena od Čičarije, a ti stanovnici nisu ni u kom slučaju Čiči. Netočni su i ostali podaci u svezi s nazivom i vremenom doseljenja, što će kasnije biti objašnjeno. Uz tu je natuknicu najavljena i natuknica "Istoromunščina", ali kasniji svesci enciklopedije na slovenskom nisu objavljeni.

Pored enciklopedijskih izdanja na hrvatskom je objavljen čitav niz turističkih vodiča, kalendara, poluznanstvenih zbornika i časopisa te novinskih članaka u kojima se neistiniti podaci javljaju u sve većem broju i sve čudnijim kombinacijama. Tako se u najnovije vrijeme za Istrovlaha čak govori da su "etnolingvistička zajednica" iako nikavi dokazi ne potvrđuju da su etnička ili lingvistička.

Hrvatskim je etnolozima jasno da ne može biti govora o etničkoj zajednici jer u Istrovlaha ne postoje ni osnovni elementi (posebna nošnja, glazba, narodna umjetnost i tradicijsko rukotvorstvo, usmeno stvaralaštvo i drugo) koji bi ih činili etničkom zajednicom. Beogradski etnolog Patar Vlahović netočno govori da su "etnička zajednica rumunskog jezika" i daje im pogrešni naziv "Istro-rumuni ili Čiči". Objašnjava da je njihov govor toliko različit od rumunjskog da ne postoji bilo kakva mogućnost međusobnog sporazumijevanja, te navodi pogrešne podatke o doseljenju, preuzete iz enci-

klopedije³. Dakle, to je napisano godinu dana nakon što su hrvatski i rumunjski etnolog ustanovili da ne postoji nijedan elemenat koji ih čini etničkom zajednicom.

ŠTO JE ISTINITO?

U 19. st. u Žejanama i u više sela oko Čepickog polja živjelo je oko 1500 stanovnika koji su se služili hrvatskim jezikom čakavskog dijalekta i vlaškim govorom. Međutim, nije točno kada se kaže da su dvojezični jer nije riječ o dva jezika nego samo o jednom jeziku i jednom obiteljskom govoru. To bi savjesni lingvisti trebali razlikovati.

Broj sela i stanovnika koji govore vlaškim govorom stalno se smanjuje, ali to nije nikakva specifičnost sela u kojima žive Istrovlasii jer se jednako smanjuje broj stanovnika i u drugim selima u unutrašnjosti Istre, a neka su i potpuno zamrla.

Pored toga, i u selima u kojima se zadržalo stanovništvo, ne održava se stari čakavski dijalekt pa se stoga ne može očekivati da bi se održavao samo stari vlaški govor. I čakavski dijalekt nestaje iz života jer se sve više prihvaća hrvatski književni jezik. Do toga dolazi iz mnogih razloga: modernizacija života, nastajanje sadržaja nekadašnje agrafičke kulturne tradicije, pojačani kontakt s gradom, nestajanje seoskog folkloru pred mladima prihvatljivim oblicima poput druge glazbe, utjecaj sredstava javnog informiranja, utjecaj radnog mjesta, škole i slično. Kako su nestajali neki oblici življenja i privređivanja (ognjište, ručna obrada u poljodjelstvu) nestale su iz upotrebe na stotine riječi. Jasno je da se drukčije pokazuju posljedice nestanka stotinjak riječi bogatog fundusa čakavskog dijalekta ili siromašnog vlašskog govora, a pogotovo stoga što je taj govor uglavnom bio vezan uz ovčarstvo i najprimitivnije oblike poljodjelstva. Pored svega, vlaški je govor nestajao i stoga što su se mladi stidjeli izvan obitelji govoriti vlaški jer su ga smatrali manje vrijednim. Stoga se događa da bolje govore vlaški nevjestice koje su došle u novu kuću i naučile taj govor od mladoženjinih roditelja, nego što ga govori njihov sin.

Bez obzira na sadašnje zamiranje vlaški je govor i u prošlosti bio u rangu obiteljskog govora, bez svoje pismenosti i književnosti. Zbog siromaštva riječi nijme se mogli samo "izražavati pojmovi materijalne kulture što označavaju život seoskog stanovništva koje je stoljećima zadržalo svoj način života..." a zahvaljujući izoliranosti taj se "govor održavao do prvog jačeg prodora civilizacije tj. do uvođenja električne struje i televizije."⁴

2 Enciklopedija Jugoslavije. Izdaja u slovenskem jeziku, sv. 3, ČAT - DŽU, Zagreb 1987, str. 59-60.

3 Petar VLAHOVIĆ, *Narodi i etničke zajednice sveta*, Beograd 1984, str. 156 i 157.

4 Bilj. 1, str. 151.

Tvrđnja lingvista da je to govor bez sposobnosti inovacija ne mora biti točna jer bi se inovacije mogle unositi i sada kao što su se unosile u prošlosti. Stalno su unošene nove riječi iz čakavskog dijalekta ali i mnoge iz mletačkog dijalekta. Upravo ti venecijanizmi omogućili su rumunjskim lingvistima još jednu nekorektnost jer ih sve nastoje proglasiti vlaškom baštinom.

Vjerojatno je različito primanje inovacija utjecalo na nastajanje različitih obiteljskih govora, te se danas teško mogu sporazumjevati stanovnici različitih sela, a posebno je velika razlika između Žajana i sela oko Čepickog polja. Zato se nikako ne može govoriti o jednom unitarnom govoru Istrovlaha. To je objektivno uočio samo jedan rumunjski istraživač koji je utvrdio da se radi o više dijalekata, no nije bio do kraja objektivan kada nije priznao da je riječ o govorima a ne dijalektima. Objektivniji su i skloniji istini sami stanovnici tih sela kada općenito kažu da govore *vlaški ili po našu*, a onda dalje diferenciraju: *po žejanski, sušnjevski i novošanski*.

Seljacima tih sela, dakle, rumunjski i drugi nesavjesni znanstvenici nametnuli su nazive i obavijesti o postojanju nečega što u njihovoj tradiciji nije postojalo i što im nije pripadalo. Iako im se to nastoji nametnuti, ipak su stariji do današnjih dana zadržali saznanja primljenja od predaka te kažu da su *Vlasi* (rjeđe prihvaćaju i naziv *Čiribirci*) te da govore *vlaški*, dok mlađi radije kažu da su Istorumunji ili čak Rumunji jer naziv Vlah smatraju pogrdnim.

NEZNAVSTVENI POSTUPCI I TUMAČENJA

Kako se iskrivljuju činjenice, najbolje se vidi na primjeru provođenja prvog podatka o vlaškom govoru. Godine 1698. Irineo della Croce opisuje Čiće i kaže da se nazivaju Rumerima, da u njihovu govoru ima latinskih i slavenskih riječi i da je njihov govor vlaški (... *consimile al Valacco*) što naš lingvist August Kovačec prevodi sa: "*koji je sličan rumunjskom (valacco)*".⁵

U knjigama prvih istraživača nekoliko je puta zabilježen točan naziv. Tako Antonio Kovacs 1846. g. piše prilog: "*Vlaški i stari romanski jezik na Krku*" a češki istraživač K. Kadlec spominje termin "*Valaši*" (Vlasi). Tek nakon intenzivnijeg istraživanja Rumunja iz 1918. g. počinje se izostavljati naziv Vlah. Tako S. Dagomar još 1924. g. spominje Vlahe i Morlake a S. Pușcariu od 1926. g. samo Istorumunje. Ne razmišljajući o potrebi iznošenja istine i ne shvaćajući da iza tekstova rumunjskih istraživača ne stoje samo znanstveni interesi, mnogi su naši znanstvenici prihvatili pogrešan naziv i ostale podatke. Koliko su to činili bez razmišljanja,

pokazuje činjenica da nisu uočavali ni najosnovniju grešku u nazivu sela, a koju sam jednom prilikom čuo čak od malog djeteta. Mnogi naši stručnjaci spominju "rumunjsko selo" u Istri (u novije vrijeme za Peroj govore da je srpsko ili crnogorsko) a malom je djetetu jasno da to može biti jedino istarsko selo u kome žive vlaški, crnogorski ili drugi doseljenici ili potomci doseljenika.

Za širenje neistine što su ih iznosili rumunjski istraživači pogodovala je činjenica što su u doba talijanske okupacije Istre u nju mogli dolaziti rumunjski stručnjaci a hrvatskim je to bilo zabranjeno ili su to činili tek u pojedinim slučajevima.

Ipak, najvažniji uzrok za donošenje neistinitih podataka o Istrovlasiima dolazi otuda što nisu postojala interdisciplinarna ekipna istraživanja, nego su istraživali samo lingvisti koji su govor uzeli kao osnovni element etničke zajednice. Primjeri iz Švicarske, Austrije i mnogih zemalja svijeta pokazuju da jezik ima najmanju ulogu pri određivanju etničke pripadnosti. Pored toga lingvisti nisu poznavali ni običaje u Rumunjskoj a kamoli u Istri, nisu mogli vršiti nikakva uspoređivanja i onda im je bilo najjednostavnije reći da Istrovlasii imaju "*posebne običaje*".

Drugi, i bitan, uzrok je "*kupovanje*" informacija. Od više starijih kazivača u selima oko Čepickog polja čuli smo kao šaljivu anegdotu kako je rumunjski istraživač plaćao kazivačima za svaku ispričanu priču i uz komentar: "*Za više novca više muzike*" neki su vještiji ljudi pričali priče ne samo iz svoga kraja nego i sve što su čuli po Istri, pa čak i u drugim krajevima. Kako se onda može vjerovati zabilježenim tekstovima i istini koju rumunjski istraživač donosi kao "*čjelovit zapis usmenog stvaralaštva na ovom govoru*".⁶ Poznato je da je u vlaškom stanovništvu na drugim područjima Balkana razvijen pripovijedački dar. U Istri su Vlasi živjeli relativno izolirano i dalje od gradova pa su mogli zadržati taj dar, ako su ga imali. Međutim, samo kada su "kupovane i plaćane" onda su priče u njih i zabilježene. Kada su folkloristi iz zagrebačkog *Instituta za narodnu umjetnost* tijekom 1952. i 1953. godine prikupljali građu po Istri zabilježili su u drugim područjima Istre na tisuće priča, pjesama i drugih oblika usmenog stvaralaštva, a jedino u Istrovlaha nisu zabilježili nijednu priču ili pjesmu koju se po motivu moglo pripisati isključivo njima.

Slično je i s glazbom, nošnjom i običajima. Lingvisti i drugi stručnjaci govore o nekim vlaškim posebnostima koje terenska istraživanja nisu potvrdila. Jedini hrvatski etnolog koji je istraživao u Istri i u doba talijanske okupacije, od 1924-1933. g., jest Istranin Jakov Mikac.

5 A.K., Rumunji u Istri, *Istarska Danica* 1983, Pazin 1982, str. 130.

6 Bilj. I, str. 151

Prikupljao je etnološko-folklornu građu po cijeloj Istri pa tako i u selima u kojima žive Istrovlasi, o tome je objavio knjigu⁷ a da nije pronašao nijednu vlašku specifičnost.

Od 1963. g. započeto je prikupljanje podataka za izradu etnološkog atlasa. Na osnovi barem 3000 pitanja i potpitanja prikupljeni su podaci u stotinjak lokaliteta na području Istre o svim oblicima seoskog života i gospodarstva. Građu je prikupljalo desetina etnologa i nijedan nije otkrio bilo koji detalj po kome bi se Istrovlasi razlikovali od ostalog istarskog stanovništva.

Isti bi se rezultat dobio i analizom etnografskih predmeta u istarskim i drugim muzejima. Pa ipak, rumunjski je etnolog prilikom istraživanja 1983. g. nastojao mnoge opće istarske pojave označiti kao vlašku posebnost. Slične neargumentirane tvrdnje izložio je na etnološkom savjetovanju u Portorožu, o čemu će biti govora pri završetku ovoga priloga.

Čini se da rumunjski stručnjaci ne žele upoznati i potvrditi nijednu činjenicu koja Istrovlaha povezuje s okolnim hrvatskim stanovništvom, nego jedino traže posebnosti koje ih razlikuju kako bi istakli ulogu vlaškom elementa u oblikovanju kulturne tradicije Istre, Hrvatske i Europe. Radu FLORA to objašnjava težnjom da se od balkanskih Vlaha stvori nacionalno pitanje govoreći "naduvenim tonom o vitalnosti i ekspanziji svojih podanika na Balkanu"⁸.

U isto vrijeme pisala je i Jelka Ribarić-Radauš svoju doktorsku disertaciju o ženskoj nošnji u kojoj spominje vezu između karpatskog i istarskog područja. Nakon temeljite analize kroja i naziva pojedinih dijelova kaže da je "i do sada nedovoljno razjašnjeno pitanje porijekla istorumunjskog stanovništva", premda rumunjski stručnjaci smatraju da je sve jasno i uzimaju u obzir samo one argumente koji njima odgovaraju. J. Ribarić-Radauš također konstatira da su Rumunji potomci "dačkih pastira te rimskih osvajača i kolonista"⁹ pa bi bilo logično pretpostaviti da su današnji Rumunji nešto preuzeli od svojih predaka. Opsimnije to objašnjava: "Područje Karpata i današnje Rumunjske upravo je jedan od vjetrometina, gdje su se ukrstavali svi oni narodi koje su velike seobe pokrenule, mamilu trgovina ili ratni pohodi. Tu su tragovi Ilira, Skita, Sarmata, Grka i Rimljana... Uloga Slavena u formiranju rumunjskog naroda, njegova jezika, običaja i mnogih pojava u materijalnoj kulturi znatna je, iako to rumunjski naučenjaci teško priznaju, a u svakom slučaju umanjuju. Ukoliko je

i moraju registrirati, oni dopuštaju veći upliv Slavena samo u onim krajevima, gdje se mogla razviti poljoprivredna ekonomika, i za one djelatnosti i pojmovne komplekse, koji su u vezi s tom ekonomikom. Za one predjele koji su vezani uz stočarstvo, kao što je npr. Transilvanija, oni toga upliva ne priznaju." J. Ribarić-Radauš spominje i pisanje rumunjskog povjesničara Jorgea koji jedini priznaje da je "geografska nomenklatura u Transilvaniji sigurno slavenska"¹⁰.

To dokazuje da rumunjski stručnjaci ne priznaju stvarni slavenski utjecaj u svojoj terminologiji, a s druge strane pokušavaju svaki termin na drugim područjima proglasiti vlaškim, tj. rumunjskim. To sam uočio i prilikom zajedničkog istraživanja 1983. godine. Nekoliko smo puta čuli naziv lokaliteta šaraje ili šeraje, koji je odmah I. Vladutić proglasio rumunjskim, a ja opće-istarskim. Potvrdu svoga stava našao sam kasnije u literaturi. Izraz *serraglio* znači ograđeni prostor a *serrare* zatvoriti. Viktor Božac objašnjava da taj izraz dolazi od kasnolatinskog i da "nalazimo ga u lat. dokumentima na području Veneta i u dijelu Istre koji je nekad bio pod mletačkom upravom. On uvijek označuje manje zatvorene šumske posjede pojedinih vlasnika."¹¹ Dakle, radi se o terminu koji je postojao prije nepouzdanog podatka o dolasku Vlaha u 15. st. i to u područjima u koja nisu došli, pa ipak ga rumunjski etnolog pokušava pripisati rumunjskom utjecaju.

IZMIŠLJANJE DOKAZA O GOSPODARSTVU

Kao što je izmišljeno postojanje posebnih istrovlaskih običaja, tako im pojedini opisivači pripisuju i posebne oblike gospodarstva. Najčešće se pri tome, i to pogrešno, izjednačuje Istrovlaha i Čiče, te im pripisuju *karbunarstvo* (proizvodnju drvenog ugljena) i ovčarstvo, iako je to postojalo u čitavoj Istri.

Od prapovijesti pa do 17. st. drveni je ugljen bio jedino gorivo za topljenje metala pa je proizvodnja ugljena postojala u našim krajevima više od 2000 godina prije dolaska Vlaha. Ta je vještina bila razvijena i u slavenskoj pradomovini. Kasnije je u Istri primjenjivan njemački način proizvodnje što su ga uveli saski rudari u srednjem vijeku. Uz njemački postoji alpski, talijanski i švedski način proizvodnje¹², a ne postoji vlaški. Podaci iz literature i zapisi s terena pokazuju da su ugljen proizvodili stanovnici Čičarije a najmanje Že-

7 Jakov MIKAC, *Istarska škrinjica*, Zagreb 1977.

8 Radu FLORA, Prilog pitanju kasiifikacije istorumunjskog. U: *Južnoslovenski filolog* XXV, Beograd 1961-1962, str. 338.

9 Jelka RIBARIĆ, *Ženska narodna nošnja na poluotoku Istri*. Disertacija, Zagreb 1966, str. 120 i 119.

10 Ista, str. 119 i 120.

11 Viktor BOŽAC, *Toponimija katastarske općine Marcana*. U: *Acta I*, Matica hrvatska, Pula 1994, str. 116.

12 *Tehnička enciklopedija* 2, Zagreb 1958, str. 676-677.

janci, a time su se veoma rijetko bavili Istrovlasi oko Čepickog polja dok više podataka postoji o proizvodnji u zapadnoj i južnoj Istri.

Ni ovčarstvo se ne može pripisati samo Čićima, a još manje Istrovlasi. Premda se od 19. st. u Istri naglo smanjuje broj ovaca, još uvijek ih je početkom 20. st. bilo preko 300.000¹³, a očito je da nisu u tolikom broju pripadale samo Čićima. Uz pastire s brdovitog područja sjeverne Istre, koji su zimi dolazili u priobalna područja, postojali su pastiri koji su ljeti iz tih područja odlazili u planine. Tako je bilo i u daljnoj prošlosti pa Miroslav Bertoša donosi podatak iz 1609. g. o kretanju tih dviju vrsta stočara i o krađi na Krasu "5200 grla sitne stoke, vlasništvo mletačkih podanika iz Puljstine, koja je prebivala na ljetnim pasištima"¹⁴.

U novije se vrijeme pripisuje Istrovlasi, što pogrešno čini i jedan slovenski autor¹⁵, i jedan etnografski predmet, a to je *cindra* - tamburica na dvije žice. S više podataka dokazao sam da im se nikako ne može pripisati¹⁶ a najočitiji je dokaz što je Marko Marulić spominje u prvom izdanju *Judite* 1501. g., dakle prije nego što su Vlasi došli u Istru između 1510. i 1525. godine.

NEPOUZDANI PODACI O IMENU I VREMENU DOSELJENJA

Neki etnolozi već načinom pisanja naglašavaju razliku pa *Vlah* označava starobalkanskog stočara kao pripadnika etničke zajednice, a *vlah* svakog pastira. U narodu pak postoji čitav niz tumačenja koja su uglavnom neprecizna i nepouzdana. Slično je bilo i u daljoj prošlosti, naročito u doba dolaska novih doseljenika u Istru od 13 do 17. stoljeća. U dokumentima se bilježe kao *Vlah*, *Morlak* i *Čić*, a ti se nazivi često daju svim doseljenicima bez obzira na vjeru i etničku pripadnost.

Zbog te nepreciznosti u imenu nije moguće točno utvrditi ni vrijeme doseljenja Istrovlaha, a pogotovo razlog doseljenja. U svakom slučaju, ako se zaista radilo o vlaškom življu, onda se ne može govoriti da su u Istru došli "bježeći pred Turcima". Oni su s Turcima dobro surađivali i pomagali jačenju turske vlasti, a za uzvrat Turci su im "vlaškim defterima" osigurali privilegije.

Bogumil Hrabak kaže: "Vlasi su bili antifeudalni *element navikao uz Turke na pljačku, te se teško snalazio od kraja XVI. st. kad Turska više nije mogla da garantuje bogat plen, i kad je u samoj sultanovoj carevini došlo do socijalno-političkog ugnjetavanja dotad slobodnih Vlaha*"¹⁷. Ipak, i nakon gubljenja privilegija Vlasi nisu imali razloga da bježe pred Turcima. Odlazili su s turskog na austrijski i mletački teritorij, ali su se i vraćali na turski, pa Stjepan Pavičić navodi da su se Vlasi iz Istre vraćali u Pozrmanje, Bukovicu i Ravne kotare, te su kroz nekoliko desetljeća u tim područjima imali naziv "istarski Čić" i "Istrani"¹⁸. Još jedan podatak upućuje da Istrovlasi nisu mogli doći u Istru bježeći pred Turcima, jer se privilegije ukidaju koncem 16. st. a Istrovlasi dolaze u Istru u njegovu početku.

I J. Ribarić-Radauš smatra da dolazak Istrovlaha u Istru nikako nije vezan uz migracije što ih je izazvala provala Turaka te misli da se oni "u Istri nalaze znatno prije tog vremena"¹⁹. Neki autori smatraju da su došli u 13. st. a neki spominju 14., a Stjepan Pavičić govori o Čićima i njihovu naseljavanju na području gornje Une 1522. g. a potom da na poziv mletačke vlasti dolaze u Istru. Dolaze "lakopokretni Čići iz sjevernoga dijela Dimre, Svilaje i južnoga Velebita"²⁰.

Stoga se kao vrijeme dolaska u Istru ne može odrediti samo jedna godina ili jedno stoljeće nego se, vjerojatno, radi o dolasku više skupina u razdoblju od 13 do 17. stoljeća. Pri tome je bitno naglasiti da oni nikako ne dolaze iz Banata ili Rumunjske, kako to žele prikazati rumunjski stručnjaci, nego dolaze iz šireg područja oko Dinare u kojem su živjeli već od 10. st. Već su tu bili miješani s ostalim pastirima te su već *tada prestali postojati kao etnička zajednica*.

Legende o doseljenju koje su u novije vrijeme zabilježene nisu nikakav podatak ni o vremenu doseljenja a ni o mjestu iz kojeg su došli. S obzirom na način rada rumunjskih lingvista, može se pretpostaviti da su te legende "nastale" u vrijeme istraživanja iz 1924. g. bez obzira na to da li su ih seljaci izmislili radi pričanja za novac ili su ih svojim objašnjenjima "sugerirali" istraživači. U tim legendama spominje se dolazak prije pet stoljeća (a već se stotinjak godina taj broj ne mijenja), došle su dvije karavane u Žejane a pet u sela oko Čepickog polja. Spominje se dolazak iz

13 Hrvoje ZLATIĆ, *Obnova ovčarstva na Istarskom krasu*. U: *Buzetski zbornik* 4, Buzet 1980, str. 101.

14 Miroslav BEROŠA, *Pisma i poruke istarskih rektora*, sv. 1, Zagreb 1979, str. 38 i 199.

15 Dario MARUŠIČ, *Pregled istrske ljudske glasbe*. U: *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije*, Ljubljana 1987, str. 133.

16 Josip MILIČEVIĆ, *Istrovlasi ili Čiribici*. U: *Jadranski zbornik* 13, Pula-Rijeka 1989, str. 301 i 302.

17 Bogumil HRABAK, *Neuspjelo naseljavanje Kmpočana na Kvameru, u Istri i Dalmaciji 1614-1615. godine*. U: *Jadranski zbornik* 12, str. 367.

18 Stjepan PAVIČIĆ, *Seobe i naselja u Lici*. U: *Zbornik za narodni živor i običaje Južnih Slavena* 41, Zagreb 1962, str. 114.

19 Bilj. 9, str. 117.

20 Bilj. 18, str. 114 i 115.

područja oko Morave, a nijedan podatak ne upućuje na to porijeklo niti je vjerojatno da bi se uz ratove i poteškoće u tom vremenu takvo kretanje u kontinuitetu moglo ostvariti. Legenda iz Žejana izgleda vjerojatnija jer se u njoj ne spominje zajednički dolazak s područja Morave nego se govori da su došli prije sedam stoljeća i nastanili se na brdu *Šija*, potom na *Selistu* a tek kasnije presli na mjesto današnjeg sela.

Međutim, čudno je da te legende nisu zabilježene prilikom istraživanja 1952. i 1953. g. iako je tada bilježena i takva grada. Sumnju pojačavaju legende koje je zabilježio I. Vladutiū 1983. godine. U jednoj se govori kako je lokacija budućeg sela izabrana kao pogodna stoga što raste akacija, a po drugoj je jedan starac kušao zemlju i zaključio da je dobra za žito i travu za životinje. Te su obje legende poznate u više varijanti u raznim istrarskim mjestima. Maja Bošković-Stulli zabilježila ih je u Pamićima kraj Žminja i u Peroju, gdje pouzdano nisu došli Vlasi, pa kaže: "*Bit će da je taj motiv donijela jedna od doseljeničkih grupa pa se zatim proširio po Istri.*" Stoga zaključuje da nije "*isključeno ni to da ova naša predaja potječe možda baš od Perojaca.*"²¹

Ne možemo isključiti mogućnost da je netko od Istrovlaha pročitao iz knjige ovu legendu, nekomu je prepričao, te je kasnije prihvaćena kao istrovlaska ili da je pričanjem dospjela iz nekoga drugog sela. Sumnja je pojačana time što su Žejane u području bukavih šuma a jedan je sumar rekao da je mala vjerojatnost da je i u području oko Čepičkog polja u daljoj prošlosti akacija bila tako brojna da bi se uz nju moglo vezati postojanje jednog sela.

VLADUTIJEVI "DOKAZI"

Kao etnolog nisam nikada pronašao a ni u etnološkoj literaturi otkrio neke etnografske posebnosti u Istrovlaha. Ipak sam 1982. g. pristao da povezem u Žejane i sela oko Čepičkog polja rumunjskog etnologa dr. Iona Vladutiūja. Već sam tada imao loše mišljenje o rumunjskim lingvistima, no (pogrešno) sam očekivao da ću biti zadovoljniji suradnjom s etnologom i da će ta suradnja biti korisna za konačno utvrđivanje istine a ne za dalje provođenje rumunjskih nekorektnih nastojanja. Nakon kratkog obilaska terena I. Vladutiū je utvrdio da ne može istraživati na rumunjskom te je obećao da će proučiti stare dijalekte i pripremiti se za istraživanje. U ljeto 1983. g. istraživanje je obavljeno na trošak Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU iz Rijeke. Zavod je nabavio kasete a ja sam posudio svoj ka-

setofon da I. Vladutiū ne mora pisati nego da ima razgovore. Obećao je da ćemo nakon istraživanja presnimiti svu građu i jednu kopiju pohraniti i u arhivu Zavoda u Rijeci, a drugu će ponijeti u svoju ustanovu u Rumunjskoj. Također je obećao razviti filmove koje mu je kupio riječki Zavod, izraditi fotografije i poslati jednu kopiju. Za zbornik: *Problemi sjevernog Jadrana* obećao je napisati dva priloga i poslati ih do kolovoza 1984. godine. Listopada 1983. g. poslao mi je pismo u kojem uvodom zahvaljuje na pomoći i nada se da i ja smatram kao i on da su rezultati istraživanja "*extremanta pour le science*" = "izuzetno značajni za znanost"(?!). U pismu najavljuje slanje obećanih tekstova, te se nada da će istraživanje nastaviti u jesen 1984. godine.

Nazalost, nijedno obećanje I. Vladutiū nije ostvario a čak za nastavak istraživanja nije pokazao interes. Međutim, na etnološkom savjetovanju u Portorožu u prosincu 1984. g. održao je referat pod naslovom: *La situation ethnographique actuelle des Istroroumains* (Sadašnje etnološko stanje Istroromunja). U diskusiji je dr. Milko Matičetov prigovorio nekim postavkama referata, a posebno navođenju legendi kao nepouzdanih dokaza.

Bilo bi logično da je I. Vladutiū, pripremajući referat za tiskanje, usvojio prigovor i barem malo pogledao u literaturu. Jer, da je pročitao zapis M. Bošković-Stulli o istrarskim legendama, ne bi bez ikakve rezerve i opreznosti iznio svoj zapis. Naprotiv, i ostale postavke u objavljenom tekstu (a to je vjerojatno rumunjski način pisanja) ne spominju drugoga nego samo ističu Istrovlaha. Već u prvoj rečenici autor ne postavlja pitanje postojanja etnografskih posebnosti nego odmah naglašava da će iznijeti osnovne značajke toga stanja. Posljednjom rečenicom govori o najvećoj važnosti tih podataka²². Umjesto iscrpne analize ovoga referata objavljenog na francuskom, donosim dio slovenskog sažetka:

Avtor podpira teorijo Ovida Densusianuja, da so Istroromuni potomci veje Dakoromunov, ki se je iz prvotne domovine v Banatu postopoma selila proti zahodu Balkanskega polotoka in se po več stoletjih naselila v Istri...

O nastanku posameznih vasi priča živo ustno izročilo. Zelo zanimiva je legenda, ki pravi, da so se Istroromuni tukaj naselili na begu pred Turki, kraj za ustanovitev vasi pa so izbrali tam, kjer so videli rasti samo akacije, češ da tam, kjer uspeva akacija, raste tudi kruh. Druga legenda pa pripoveduje o starcu, ki je vzel v usta prgišče prsti, ga pogoltnil, nato pa ostalim svetoval, naj tam ustanovijo vas, saj je "zemlja dobra za

21 Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, *Istarske narodne priče*, Zagreb 1969, str. 185, 120 i 121.

22 Ion VLADUTIŪ, *La situation ethnographique actuelle des Istroroumains. Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije*, Ljubljana 1987, str. 62-75.

kruh in travo za živino". Pri izbiri kraja so torej upoštevali plodnost zemlje za gojenje žitaric in njeno primernost za živinorejo, kar kaže na dolgo tradicijo stalne naseljenosti s poljedelstvom in živinorejo. V potrditev visoke stopnje razvoja obeh gospodarskih dejavnosti pri Istroromunih navaja avtor že zanimive upodobitve orodja z reliefov na različnih kamnitih objektih (nagriobniki, miza, okvir cerkvenega okna, plošča v hišnem zidu).

Avor na koncu povzame, da je današnja etnološka podoba Istroromunov področje, kjer znanost lahko odkrije številna dragocena, še neznaná dejstva o njihovem materialnem in duhovnem življenju, pa tudi o zgodovini Istre in jugovzhodne Evrope na splošno²³.

Taj je tekst objavljen nakon što sam predao u tisak svoj rad o Istrovlasi (spomenut uz bilj. 16) te nisam mogao dati svoj osvrt a i sada se zbog opsežnosti ne mogu analizirati sve netočnosti što ih donosi I. Vlăduțiu. Navodim samo jedan primjer: Kada smo istraživali u Malim i Velim Munama, kazivači su izričito rekli da tamo nikada nisu živjeli Istrovlasi. To potvrđuju i podaci iz literature. Pa ipak, I. Vlăduțiu piše da je u tim selima broj Istrovlaha jako reduciran (str. 64), što bi značilo da ih i danas ima. Čemu služi takvo iznošenje neistine?

I dokazi koje autor iznosi zapravo ništa ne dokazuju. Tako spominje običaje uz rad. To je izuzetno bitan i opsežan ciklus o kome bi se moglo napisati stotine stranica. No, Vlăduțiu ne nalazi nijedan detalj koji je specifičan za Istrovlaha. Jedino bilježi sličnost naziva *duce marinda* s rumunjskim. To označava nošenje hrane u polje radnicima ili pastirima, a to nije nikakva posebnost. Isto tako u opsežnim ciklusu svadbenih običaja jedino nalazi sličnost izraza *fata se marita* (oženiti se) s nekim izrazima Banata i Rumunjske.

Spominje nastajanje starinskih kuća (što se događa u cijeloj Istri) te nastajanje kuće s *baladurom* pa bi se moglo zaključiti da je i to istrovlaška posebnost, a to nije točno jer su takve kuće postojale u cijeloj Istri. S obzirom na konfiguraciju i tradiciju područja u kome žive Istrovlasi, čini se da takve kuće u prošlosti u njihovim selima i nisu postojale u većem broju.

ZAKLJUČAK

Mimo uobičajenog načina pisanja u ovom su etnološkom radu analizirane postavke i pristup drugih

stručnjaka pri spominjanju etnografskih značajki. Razlog je tome sve češća pojava u novije vrijeme da se Istrovlasi pripisuju značajke koje ne postoje i time u javnost iznose neistine. Znanstveni radnici trebali bi to zaustaviti. Iznošenje neistine može biti u interesu znanosti, ali se može pretpostaviti da to služi ideji o pravoslavlju od Vladivostoka do Knina i ideji o izuzetnom doprinosu Rumunja kulturi ne samo u Istri nego i drugim europskim područjima. Ostvaruje se to i najnovijim izmišljanjem termina etnolingvistička zajednica. Preko stanovite sličnosti govora želi se nametnuti novi jezik i drugačija kulturna tradicija. Jer, u novije se vrijeme nudi školovanje istrovlaške djece u Rumunjskoj ili dolazak rumunjskih učitelja u Istru. Time bi pravoslavni učitelji (da bi se pravoslavlje širilo prema zapadu) trebali podučavati katoličku djecu i učiti ih rumunjskom koji im je strani jezik i koji ne razumiju. Istrovlasi je potrebna škola, ali na njihovom govoru kakav postoji i kakvoga su naslijedili. Tada bi se mogle javiti i inovacije a možda bi nastao i neki oblik folklornog stvaralaštva.

Rezultati spomenutog etnološkog istraživanja iz 1983. g. potvrdili su znanstveno mišljenje tek malog broja naših stručnjaka i mogu se sažeti u sljedeće:

1. Rumunjski su stručnjaci do sada iznosili netočne podatke o Istrovlasi, a naši su nekritički prihvaćali te podatke i pogrešnim interpretacijama stvarali nove neistine.

2. Ne postoje Istroromunji, nego Istrovlasi, Čiribirci ili Rumeri.

3. Njihovi preci nisu došli iz Banata, Rumunjske ili područja oko Morave, nego su došli iz područja oko Dinare, gdje su živjeli od 10. stoljeća.

4. Nisu istinite legende o njihovu doseljenju, a ni podaci o vremenu doseljenja u 16. st. nego su dolazili u više skupina od 13. do 17. st. i to ne sami nego zajedno s drugim doseljenicima.

5. Nisu Čiđi jer nisu došli isključivo u Čičariju, a isto tako ni danas ne pripadaju Čičariji sela u kojima žive.

6. Istrovlasi nemaju poseban jezik niti dijalekt nego samo govor koji nije unitaran i koji se sastoji od više obiteljskih govora. Zbog toga se za Istrovlaha ne može reći da su dvojezični.

7. Nisu došli kao etnička zajednica jer su već u doba života na područjima oko Dinare izgubili svojstvo etničke zajednice.

8. Nemaju nikakve etnografske posebnosti u običajima gospodarstva i etnografskim predmetima.

23 Isto, Povzetek. Današnja etnološka podoba Istroromunov, str. 76 i 77.

RIASSUNTO

Il saggio indica le numerose inesattezze riguardanti gli istroromeni, a cominciare dal nome, dalle abitudini e dall'economia che ad essi vengono attribuiti nonostante non si tratti assolutamente di loro peculiarità. Inoltre vengono loro attribuite inesistenti caratteristiche sia nel campo della musica che in quello degli usi. Queste inesattezze sono riscontrabili anche in alcune opere pubblicate in Slovenia che trattano la parte slovena e quella croata dell'Istria.

In molti autori la pubblicazione di questo tipo di dati denota la loro scarsa cura per quanto scritto o un approccio acritico ai dati già pubblicati, in altri casi invece non si tratta di un abbaglio scientifico ma piuttosto di una volontà precisa di distorcere i fatti al fine di ottenere determinati risultati di natura politica. Ciò vale soprattutto per gli studiosi romeni che tacciono la realtà e alterano i metodi di lavoro scientifico per soddisfare il pensiero politico dell'"übermensch" dell'Est e della sua estensione aggressiva verso occidente.